

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Bahar/Spring, 2022, 9 (1), 189-209

KUR'AN'DA 'İN' (إِن) EDATININ FARKLI ŞEKİLLERDE KULLANIMI VE MÂNÂYA KATKISI

The Different Uses of the Preposition 'In' In the Qur'an and Its Contribution to the Meaning

Şemsettin IŞIK

Doç. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, e-mail: semsettinisik@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8872-801X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 26/03/2022
Kabul Tarihi / Accepted: 26/05/2022
Yayın Tarihi / Published: 30/06/2022
Cilt / Volume: 9
Sayı / Issue: 1
Sayfa / Pages: 189-209

Atıf / Cite as: Işık, Şemsettin. "Kur'an'da 'İN' (إِن) Edatının Farklı Şekillerde Kullanımı ve Mânâya Katkısı" (The Different Uses of the Preposition 'In' In the Qur'an and Its Contribution to the Meaning). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 9/1 (2022), 189-209. Doi: <https://www.doi.org/10.17859/pauifd.1093811>.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 9 (1) 2022: 189-209

KUR'AN'DA 'İN' (ئِن) EDATININ FARKLI ŞEKİLLERDE KULLANIMI VE MÂNÂYA KATKISI*

Şemsettin IŞIK**

Öz

Kur'an-ı Kerim, lafız ve mânâ itibariyle akıl ve düşünceleri kendisine hayran bırakan mükemmel bir kitaptır. Onun bu yönü, kendisine has bir üslûp ve dil yapısını beraberinde getirmiştir. Nitekim Yüce Allah, kullanmış olduğu Arap dil malzemesinin isim, fiil ve edat gibi çeşitli unsurlarıyla bir vahiy dili inşa etmiş ve ona kazandırdığı çeşitli belagat unsurlarıyla da zirveye taşımıştır. Buna katkı sağlayan öğelerden birisi de aynı şekilde yazılan ve mânâ itibariyle birbirinden farklı olan 'in' edatının kullanım biçimleri olmuştur. Bu edat, Kur'an-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde 'in-i muhaffefe', 'in-i nâfiye', 'in-i şartiyye' ve 'in-i zaide veya in-i vasliye' olarak bol miktarda kullanılmıştır. Bu da bir yönüyle beyanı güzelleştirirken, diğer yönüyle de anlama bir tür zenginlik ve derinlik katmıştır. Bu çalışmada, söz konusu edatın farklı şekillerdeki kullanımlarının daha kolay fark edilmesine katkı sağlayan hususları ve mânâya kazandırdıkları zenginlikleri çeşitli örnekler eşliğinde ele alıp incelenmiştir. Bunun da ayetleri anlama ve yorumlama hususunda yapılan çalışmalara kendi ölçeğinde bir katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Edatlar, İn-i muhaffefe, İn-i nâfiye, İn-i şartiyye

The Different Uses of the Preposition 'In' In the Qur'an and Its Contribution to the Meaning

Abstract

The Qur'an which fascinates minds and thoughts in terms of wording and meanings is the most perfect book that history has witnessed. This aspect of it has brought with it a unique style and language structure. Almighty Allah built a language of revelation through various materials such as nouns, verbs and prepositions he used in it, and brought it to the top with the various eloquence elements He brought to it. One of the factors contributing to this is the preposition 'in', which is written in the same way and differs from each other in terms of meaning. This preposition was used quite abundantly in various parts of the Qur'an as 'in al-muhaffefe', 'in an-nafiye', 'in aş-shartiyye', and 'in az-zaide' or 'in al-vasliye'. While this beautifies the statement on one side, it has enriched the meaning of the other hand. In this study, the aspects that contribute to the easier recognition of the different uses of the aforementioned preposition and the richness they bring to the meaning have been examined with various examples. It is thought that this will contribute to the studies on understanding and interpreting the verses in its own scale. In this paper it has been suggested that this

* Yazar makalede *Etik Kurul İzni* gerektirecek bir durum bulunmadığını ve bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

** Doç. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, e-mail: semsettinisik@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8872-801X

would contribute to the understanding and interpretation of the verses and related literature.

Keywords: Tafser, Quran, Prepositions, İn al-Muhaffefe, İn an-Nâfiye, İn aş-Şartiyye

Structured Abstract

Almighty Allah has built a language of revelation that amazes people by taking the Arabic language material that He used in the Qur'an to the top. In this way, various elements of language such as nouns, verbs and prepositions both gained a new meaning and gained a unique style by being reinforced with elements of rhetoric. Thus, any existing language material was not ignored, nor was it used more than necessary. One of these elements is the preposition 'in', which is written in the same way and has different meanings. This preposition appears abundantly in various verses as 'in-i muhaffefe', 'in-i nâfiye', 'in-i kaliyye' and 'in-i zaide' or 'in-i vasliye'. Each of these has added a kind of depth and harmony to the declarative aspect of the sentence, on the one hand, and the meaning it has, on the other. Therefore, it is essential that these prepositions, which fulfill such an important role in the structure of the sentence, are well known and their contribution to the formation of meaning should not be overlooked. This reveals that such elements are more important than any other language. Because they perform different tasks than their counterparts, which are written and read in the same way, depending on the places they are used and the function assigned. That is why it is necessary to focus on each of them separately under the main and sub-headings, accompanied by various examples. These prepositions under the 'in' spectrum have appeared approximately seven hundred and thirty times in various verses. This is enough to show how important it is. Therefore, these and similar prepositions were found worth focusing on both in terms of grammar and in terms of literary arts, and some studies were also carried out on these issues. However, we have not witnessed a systematic study of the use of the preposition 'in' in different ways and its contribution to the meaning. Therefore, we did not remain indifferent to such an important issue and we started to work believing that a study on this issue would fill an important gap. In terms of understanding and interpreting the Qur'an correctly, none of the elements that make up the verses have been underestimated or ignored. As a matter of fact, in various examples, it has been seen that even a small element of the sentence can be given major tasks. Therefore, this has revealed that the wording and meaning of the verses is a miraculous word, and that it should be read and interpreted correctly only within the framework of certain rules. In this study we have done, we have determined the usage forms of the preposition 'in' in the Qur'an, and then we have examined the contributions they make to the meaning of the sentences in which it is included, with the example we have chosen. Thus, on the one hand, we contributed to correct understanding and interpretation, and on the other hand, by adding to the studies on various prepositions, we also contributed to closing a gap in this field. In this study, verses with different usage forms of the preposition in question were determined and their contributions to wording and meaning were revealed by acting on various examples. Meanwhile, other examples related to the same subject were also included in the evaluation. Thus, the harmony and depth that the aforementioned prepositions bring to the dominant style in the verses in terms of wording and meaning has been revealed. This revealed the importance of the subject.

Keywords: Tafser, Quran, Prepositions, İn al-Muhaffefe, İn an-Nâfiye, İn aş-Şartıyye

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim, sahip olduğu lafız ve mânâ örgüsü itibariyle beşeriyetin şahit olduğu belîğ ve muciz kitaplardan birisidir. Onda Arap dil malzemesi bütün incelikleriyle kullanılmış ve bir vahiy dili hâline getirilerek tevhit akidesine onun vasıtasıyla son bir kez daha çağrı yapılmıştır. Bunun akıllara hitap eden ve vicdanları harekete geçiren bir üslûp içermesi, dikkatleri hitap diline, ifade biçimine ve muhtevasına çevirmiştir. Bundan dolayı tarihi süreç içinde bu dil ve incelikleri üzerine pek çok çalışma yapılmış ve hâlâ yapılmaya da devam edilmektedir. Çeşitli zaman ve mekânlarda onun belagat derinliklerinde dolaşma arzusu, sahip olunan kapasite ölçüsünde hep bir tutku olmuştur. Bu da onun kıyamete kadar muhaliflerine meydan okuyan nazmı ve içerdiği icaz ile canlı tutulmuştur.

Kur'an-ı Kerim'in nâzil olduğu dönemde edebiyat ve hitabette oldukça ileri giden Araplar, dili en iyi şekilde kullanarak düşüncelerini kolayca ifade edenler anlamında kendilerini 'arab'; diğer insanları da kapalı ifadelerle rahat beyanda bulunamayanlar mânâsında 'acem' diye isimlendirerek kendileriyle iftihar etmişlerdir. İşte böyle bir ortama indirilen son kitabın dil ve üslûp açısından en üstün seviyede olması, mevcut şartlardan dolayı bir gereklilik arz etmiştir. Bu da anlama ve anlamlandırma açısından vahiy dilinin inceliklerine hâkim olmayı zarurî kılmıştır. Ancak bu sayede onun üstün edebiyatını doğruca anlama ve ifade etme imkânı elde edilmiş olacaktır.

Arapçada cümle, isim, fiil, kelime ve edatlar¹ gibi bir takım unsurlardan meydana gelmektedir. Bunlardan her birisinin, hangi kurallar çerçevesinde nasıl ve ne şekilde kullanıldığına dikkat edilmesi gerekmektedir.² Özellikle cümlenin yapısında bir köprü vazifesi gören bu edatların iyi tanınması ve anlamın oluşmasına yaptığı katkının gözden kaçırılmaması icap etmektedir. Dolayısıyla vahiy taşıyan bir dil olması hasebiyle bu tür unsurların, her dilde olduğundan daha fazla Arapçada bir öneme sahip bulunduğu hakkının teslim edilmesi gerekir. Zira kullandıkları yerlere ve onlara yüklenen fonksiyona göre, aynı şekilde yazılanlar arasında bile anlam farklılıkları hâsıl olmuştur. İşte üzerinde çeşitli yönleriyle durulması gerekenlerden bir tanesi de 'in' edatıdır.

Bu edat, tespit edebildiğimiz kadarıyla Kur'an-ı Kerim'de muhaffefe, nâfiye, şartıyye ve zâide veya vasliye olarak yedi yüz otuz civarında yerde geçmektedir. Bunların her birisi, gramer kuralları çerçevesinde farklı biçimlerde kullanılmış ve içinde yer aldıkları cümleye de farklı şekillerde mânâ kazandırmıştır.

Her ne kadar cümleyi oluşturan unsurlar iraba tabi tutulurken, bazı harf ya da edatlara zait denilmişse de bu onların işe yaramayan birer fazlalık olduğunu göstermemektedir. Hatta onların cümleden kaldırılmasıyla anlamın bozulmaması da gereksiz olduklarını ifade etmemektedir. Bizzat zait olarak isimlendirilen bu unsurlar ile lafza bir akıcılık, mânâya da bir vurgu ve güzellik kazandırmıştır. Dolayısıyla içinde

¹ Burada harf, isim ve kelimenin ne olduğu hususunda uzayıp giden nahiv tartışmalarından kaçınmak ve meramın daha rahat şekilde ifade edilmesini sağlamak için 'edat' lafzını kullandık. Böylece aynı kavramın farklı şekillerde isimlendirilip tanımlanmasından ileri gelen tartışmalardan da uzak durmayı tercih ettik.

² bk. geniş bilgi için Yaşar Daşkıran, *Anlama Sürecinde Arapçanın Yapısal İşlevleri* (Ankara: İlahiyat, 2016).

yer aldıkları cümleye derinlik kattıkları için görmezlikten gelinecek türden şeyler değildir.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan çeşitli edatlar üzerinde bazı çalışmalar yapılmıştır.³ Bunlar arasında 'in' edatının farklı şekillerde kullanımı ve mânâya olan katkısına dair sistematik bir çalışmanın yapıldığına şahit olmadık. Dolayısıyla böylesine önemli bir konuya duyarsız kalınamayacağına ve bu hususta yapılan bir çalışmanın önemli bir boşluğu dolduracağına inandık. Bu da bizi gayrete getirmiş oldu.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada, Kur'an-ı Kerim'de yer alan 'in' edatının kullanım biçimlerini tespit ettik ve akabinde içinde bulunduğu cümlelerin mânâsına yaptıkları katkıları seçtiğimiz örnek eşliğinde ele alıp inceledik. Böylece bir taraftan doğru anlama ve anlamlandırmaya katkı yapmayı, diğer taraftan da çeşitli edatlar üzerine yapılan çalışmalara ilave olarak bu alanda bulunan bir açığı kapatmayı hedeflemiş olduk.

1. Kur'an'da 'In' Edatının Farklı Biçimlerde Kullanılması

Kur'an-ı Kerim'de yazım itibariyle aynı; cümle yapısına ve mânâya yaptığı katkı itibariyle ayrı olan 'in' edatları yer almıştır. Bunlar, in-i muhaffefe, in-i nâfiye, in-i şartiyye ve in-i zâide veya in-i vasliye adı altında defalarca yer almıştır. Dolayısıyla her birisi, Arap dili gramer kuralları çerçevesinde cümlenin kuruluşuna ve ondan hâsıl olan mânâya çeşitli şekillerde etki yapmıştır. Bunları ve sağladıkları katkıyı daha net bir şekilde görebilmek için örnekler eşliğinde ana ve ara başlıklar altında şöyle sıralamak mümkündür:

1.1. İn-i Muhaffefe Olarak Kullanılması

'In-i muhaffefe', 'inne' "إِنَّ" edatın idğamının "إِنْ + نُّ + نْ" şeklinde çözülüp sondaki üstünlü 'nûn' harfinin düşürülüp, muhaffef (cezimli) hâle getirilmesiyle elde edilmiştir. Yapılan bu işlemden sonra, geriye 'in' "إِنْ" şeklinde muhaffef bir edat kalmıştır. Buna da gramer dilinde 'in-i muhaffefe' denilmiştir.

'In-i muhaffefe', aynen 'inne' "إِنَّ" gibi cümlenin başında gelerek kendisine isim ve haber almıştır. Fakat onun gibi kuruluşunda yer aldığı cümlenin öğelerinin hareke yapısının şekillendirilmesinde çoğu zaman etkin bir rol oynamamıştır. Onun âmîl bir unsur olması, sadece bazı metinlerde ve şiirlerde söz konusu olmuştur. Nitekim bu durumu, şu örneklerde açıkça görmek mümkündür: 'In-i muhaffefe', "إِنَّ مُحَمَّدًا لِمَسَافِرٍ" (Muhammet elbette yolcudur) örneğinde hem cümlenin irap yönünden şekillenmesine hem de haber kelimesinin başında 'lâm' harfinin gelerek mânâya vurgu yapmasına etki etmiştir. Yine "إِنَّ الْحَقَّ لَا يَخْفَى عَلَى ذِي بَصِيرَةٍ ... وَإِنْ هُوَ لَمْ يُعْذَمْ خِلَافَ مُعَانِدٍ" (Hakikat, basiret sahibine gizli kalmaz ... İnatçının muhalefeti yok edilmese de)

³ bk. Hüseyin Şahin, *Arap dilinde in (إِنْ)'i Şartiyye ve Kur'ân-ı Kerim'deki Kullanımları* (Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018; Ferit Dinçer, "Kur'ân'da İnne Edatının Kullanım Şekilleri ve Anlamı", *Din ve Bilim-Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, (Haziran 2020, 3); Avnullah Enes Ateş, "Kur'an'da "Mâ" Edatının Farklı Kullanımları ve Kur'an Yorumlarına Etkisi", *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, (Nisan/2018, Cilt: 2. Sayı: 1); Gıyasettin Arslan, "Kur'an-ı Kerim'de Eyyü Edatı ve Tercüme Problemi", *Bilimname XV*, (2008/2); Emre Çavdar, *Arap Dili'nde 'Lâm', 'Lâ', 'Mâ' Edatları ve Kur'ân-ı Kerîm'deki Kullanımları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

şeklinde şairi bilinmeyen bu beyitte de amel etmiş olmakla birlikte, haber cümlesi olumsuz olduğu için başında 'lâm' harfi yer almamıştır.⁴

Diğer taraftan cümlenin öğeleri üzerinde iraba dair her hangi bir etki yapmamasına rağmen, haberinin başında yine bir 'lâm' harfinin bulunduğu yerler de olmuştur. Bu da 'in-i muhaffefe'nin zan ve his ifade eden fiiller üzerine dâhil olduğunu ve benzerlerinden kolayca fark edilmesine katkı sağlayan bir özelliğe sahip bulunduğunu ortaya koymaktadır.⁵ Bu durum, "وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ" (*bu durum, Allah'ın hidayete erdirdiklerinden başkasına elbette ağır gelir*)⁶ ve "وَإِنْ تَطَّلُنَا لِمِنْ" (*biz, senin kesinlikle yalancılardan olduğun kanaatindeyiz*)⁷ şeklindeki ayetlerde de açıkça görülmektedir. Aynı şekilde bu edatın, birçok ayette isim ve fiil cümlesinin başında yer aldığı ve cümlenin öğeleri üzerinde iraba dair her hangi bir etki yapmadığı da olmuştur.⁸

'In-i muhaffefe'nin haberinin başında yer alan 'lâm' harfine gelince, onun da ibtidaiyye, muzahlaka, fârika, müekkide ve tekit gibi çeşitli şekillerde adlandırılmış olduğunu görmekteyiz. Bu da onun, 'muhaffef in' edatını takip eden lafızdan sonra geldiği için ibtidaiyye;⁹ cümlenin başında tekit edatı olarak bulunan 'in'den dolayı haberin başına kaydırıldığı için muzahlaka (اللام المزحلقة);¹⁰ 'in-i nâfiye' ile olan farkı ortaya konulduğu için farika;¹¹ anlamı pekiştirdiği için müekkide¹² ve tekit¹³ gibi isimler almasına ve tanımlandıkları gibi izah edilmelerine kapı aralamıştır. Diğer bir husus da 'in' edatı kapsamında aynı elaman üzerinde yapılan değerlendirmelerde, birbirinden farklı sonuçlara ulaşılmış olmasıdır. Hâliyle bu da daha ziyade bazı irab ve kırat farklılıklarında kendisini göstermiştir. Söz gelişi, "إِنَّ كَلًّا لَمَّا لِيُؤْفِيَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ" (*Şüphesiz Rabbin, onların her birinin amellerinin karşılığını tam olarak verecektir*)¹⁴ ayeti, bunlardan birisini teşkil etmektedir. İbn Kesir, Nâfi' ve Ebu Bekir gibi bazı kıraat imamları, bu ayetin başında 'inne' "إِنَّ" şeklinde yer alan şeddeli edatı, 'in' "إِنْ" biçiminde muhaffef olarak okumuş ve ona göre de irab yapmışlardır.¹⁵

4 bk. Abdurrahman b. Celâleddin es-Suyûtî, *Hem'ul-hevâmi' fi şerhi cem'il-cevâmî'*, thk. A. Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1998), 1/450-453; <https://humanities.uobabylon.edu.iq/lecture.aspx?fid=10&lcid=38395> Erişim: 12.02.2022.

5 Mustafa b. Hamza, *Netâyicü'l-efkâr şerhu izhârî'l-esrâr* (İstanbul: Binezâreti Muhammed Lebîb, 1277), 45-46.

6 el-Bakara: 2/143.

7 eş-Şûrâ: 42/186.

8 İbn Hamza, *Netâyicü'l-efkâr şerhu izhârî'l-esrâr*, 45-46; es-Suyûtî, *Hem'ul-hevâmi' fi şerhi cem'il-cevâmî'*, 1/450-451-453.

9 İbn Hamza, *Netâyicü'l-efkâr şerhu izhârî'l-esrâr*, 45.

10 Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, (Konya: Tekin Dağıtım, 3. Basım, 1987), 41.

11 İbn Hamza, *Netâyicü'l-efkâr şerhu izhârî'l-esrâr*, s. 45; Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, 41.

12 Ebu'l-Huseyn el-Müzenî, *el-Hurûf*, thk. M. Hasenî Mahmud vd (Ammân: Dâru'l-Furkân, 1983), 109.

13 Hasan b. Kâsım el-Murâdî, *el-Cenâ'd-dânî fi hurûfi'l-meânî*, thk. F. Kabâve (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 128; İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-Vesît* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990), 809-810.

14 Hûd: 11/111.

15 el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdurrezzak el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, H. 1420), 2/467; Celâlüddîn Muhammed ve Celâlüddîn Abdurrahman, *Tefsîru Celâleyn*, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, (ty), 1/301.

1.2. İn-i Nâfiye Olarak Kullanılması

‘İn-i nâfiye’, içinde yer aldığı cümlenin anlamını olumsuzlaştıran bir edattır. Bununla beraber, irab açısından her hangi bir etkiye de sahip bulunmamaktadır.¹⁶ Eğer kendisinden önce olumsuzluk ifade eden başka bir edat varsa, aynı görevi onunla birlikte icra etmiştir. Bu edat, isim ve fiil cümlelerinin başında yer almış ve ‘mâ-i nâfiye’ gibi olumsuzluk ifade eden bir anlama sahip olmuştur. Bu durum, nefiy mânâsı içeren ‘lâ’ “لا” ile ‘illâ’ “إِلَّا” şeklinde idğam olduğunda da kendisini göstermiştir. Bu hususları, şu örneklerde görmek mümkündür:

وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا

“Ehl-i kitaptan her biri, ölümünden önce muhakkak ona iman edecektir. Kıyamet gününde de o, onlara şahitlik edecektir.”¹⁷ Burada ‘in-i nâfiye’, ayetin baş kısmında yer alarak anlama olumsuzluk yüklemiştir. Bu şekilde, isim¹⁸ ve fiil cümlelerinin başında birçok kez yer almıştır.¹⁹ Bunlardan birisi de şöyledir:

فَكَيْفَ إِذَا أَصَابْتَهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمْت أَيْدِيَهُمْ ثُمَّ جَاؤُوكَ يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا

“Elleriyle yaptıklarından dolayı başlarına bir felâket gelince, biz sadece iyilik etmek ve uzlaştırmada bulunmak istedik diye yemin ederek sana nasıl da gelmektedirler.”²⁰

Başka bir tasnifte de ‘in-i nâfiye’nin, ‘illâ’ “إِلَّا” edatı olmadan da çeşitli ayetlerde yer aldığı görülmektedir.²¹ Bu hususta da şu örnek kâfi gelecektir:

قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَنِيُّ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا أَنْتُمُ الَّذِينَ أَنْتُمُ اللَّهُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

“Allah çocuk edindi dediler. Hâşâ! O bundan uzaktır (ve çocuğa da ihtiyacı yoktur). Göklerde ve yerde olan her şey, O’nundur. Bu hususta elinizde bir delil yoktur. Bilmediğiniz bir şeyi, Allah hakkında nasıl söylüyorsunuz?”²²

Burada söz konusu edat, “elinizde bir delil yoktur” cümlesinin başında yalnız başına yer almıştır. Diğer kullanım şekillerinden birisi de ‘illâ’ “إِلَّا” anlamında ‘lemmâ’ “لَمَّا” edatı ile kullanılmış olmasıdır. Bunun örneklerinden²³ birisi de şöyledir:

وَإِنْ كُلُّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ

“Elbette onların hepsi (kıyamet gününde) karşımızda hazır bulunacaklar.”²⁴

¹⁶ bk. Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi mea rabtîhi bi'l-esâlibi'r-refiati ve'l-hayâti'l-lügaviyyeti'l-müteceddideh* (Mısır: Dâru'l-Meârif, 3. Basım, 2018), 4/434.

¹⁷ en-Nisâ: 4/159.

¹⁸ bk. el-Bakara: 2/78; en-Nisâ: 4/159; el-Mâide: 5/110; el-En'âm: 6/7, 25, 29, 116; el-A'râf: 7/155, 184; el-Enfâl: 8/31; Yunus: 10/66; Hûd: 11/7; Yusuf: 12/31, 104; Meryem: 19/93; el-Mü'minûn: 23/25, 37-38, 83; el-Furkân: 25/44; eş-Şuarâ: 26/137; en-Neml: 27/68; es-Sebe: 34/43, 46; Yâsîn: 36/32, 69; es-Saffât: 37/14-15; es-Sâd: 38/7, 14, 87; ez-Zuhruf: 43/20,35; ed-Duhân: 44/35; el-Câsiye: 45/24; en-Necm: 53/4, 23; el-Mülk: 67/20; el-Müddesir: 74/24-25; et-Tekvîr: 81/27; et-Târîk: 86/4.

¹⁹ bk. en-Nisâ: 4/62,117; el-En'âm: 6/116; Yunus: 10/66; et-Tevbe: 9/107.

²⁰ Nisâ: 4/62.

²¹ bk. el-Enbiya: 21/109, 111; el-Fatır: 41/35; el-Ahkâf: 46/26; el-Cin: 72/25.

²² Yunus-10/68.

²³ bk. ez-Zuhruf: 43/35; et-Târîk: 86/4.

²⁴ Yâsîn: 36/32.

Bu ve benzeri ayetlerde yer alan “لَمَّا” edatın, ‘illâ’ “إِلَّا” anlamında olduğunu söyleyenlerin yanında, ‘lemâ’ “لَمَّا” şeklinde okunmasının mümkün bulunduğunu savunanlar da olmuştur.²⁵ Bunun da ötesinde, ‘in-i nâfiye’nin amel edip etmediği hususunda farklı görüşler de ortaya atılmıştır.²⁶

1.3. İn-i Şartıyye Olarak Kullanılması

‘În-i şartıyye’, Arapçada en çok kullanılan şart edatlarının başında gelmekte ve eğer, şayet, ise, se veya sa gibi şart ekleri ifade etmektedir. Fiillerde olduğu²⁷ gibi isim cümlelerinde de yer almıştır.²⁸ Aynı zamanda şart ve cevap durumunda olan muzari fiilleri cezm (son harekesini sükûn) etme özelliğine de sahip olmuştur. Bundan dolayı daima şart cümlesinden önce gelmiştir. Bu edat, nefiy mânâsı içeren ‘lâ’ “لا” ile ‘illâ’ “إِلَّا”,²⁹ ‘ibtida lâmi’ ile ‘lein’ “لَئِنْ”³⁰ ve ‘mâ-i zâide ile de ‘immâ’ “إِذَا” şeklinde idğam edilmiş³¹ olarak birçok yerde kullanılmıştır. Hatta bazı durumlarda cevap fiilinin başına ‘fâ’ “فَاء” harfi getirilmek suretiyle şart edatının hazfedilebileceği ve cümlenin bazı hususiyetlere sahip olması hâlinde de gizli amel edeceği söylenmiştir.³²

În şart edatının bazı kullanımlarında şart ve cevap, mazi ve muzari fiillerden oluşmuştur. Cevap fiilinin başında ‘fâ’ “فَاء”, ‘qad’ “قَدْ”, ‘sin’ “س” ve ‘sevfe’ “سَوْفَ” gibi harfler yer almıştır. Bazı durumlarda da mazi olarak kullanılmış ve mânâ olarak gelecek zaman ifade etmiştir. Bazen de şart ve anlamının geçmiş zamana çevrilmesi için mazi fiilin başına ‘kâne’ “كَانَ” ve ‘qad’ “قَدْ” gibi ekler getirilmiştir. Bu hususları, şu örneklerde görmek mümkündür:

Örnek-1:

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفُّوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah’ındır. İçinizdekileri saklasanız da açığa vursanız da onlardan dolayı Allah sizi hesaba çekecektir. (Yaptıklarınızdan dolayı) dilediğini affedip, dilediğini de cezalandıracaktır. O, her şeye kadirdir.”³³

²⁵ es-Suyûtî, *Hem'ul-hevâmi' fi şerhi cem'il-cevâmi'*, 2/221; *Tefsîru Celâleyn*, 1/582.

²⁶ es-Suyûtî, *Hem'ul-hevâmi' fi şerhi cem'il-cevâmi'*, 1/450-451; <https://humanities.uobabylon.edu.iq/lecture.aspx?fid=10&lcid=38395>
Erişim: 12.02.2022.

²⁷ el-Bakara: 2/284.

²⁸ en-Nisâ: 4/176.

²⁹ el-Enfâl: 8/73; et-Tevbe: 9/39-40; Hûd: 11/47; Yusuf: 12/33. bk. Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi meâ rabtîhi bi'l-esâlibi'r-refiati ve'l-hayâti'l-lüğaviyyeti'l-müteceddideh*, 4/437.

³⁰ el-Bakara: 2/145; en-Nisâ: 4/73; el-Mâide: 5/12; el-En'âm: 6/63; el-A'râf: 7/189; et-Tevbe: 9/75; Yunus: 10/22; Hûd: 11/8-10; Yusuf: 12/14; el-İsrâ: 17/62; el-Mü'minûn: 23/34; en-Nûr: 24/53; er-Rûm: 30/51; ez-Zümer: 39/65; Fussilet: 41/50; el-Haşr: 59/11-12.

³¹ el-Bakara: 2/38; el-En'âm: 6/68; el-A'râf: 7/35, 115, 200; el-Enfâl: 8/57-58; et-Tevbe: 9/106; Yunus: 10/46; el-İsrâ: 17/28; el-Kehf: 18/86; Meryem: 19/26,75; Tâhâ: 20/65, 123; el-Mü'minûn: 23/93; el-Mü'min: 40/77; Fussilet: 41/36.

³² bk. Muvaffakuddîn Ali b. Yeîş, *Şerhu'l-mufassal*, İdâretü't-tibâti'l-münîreh (Mısır: İdâretü't-Tibâati'l-Munîreh, ty.), 9/3; Ebu İshak İbrahim b. Musa eş-Şâtibî, *Şerhü's-Şâtibî li elfiyyeti İbn Mâlik el Makâsîdü's-şâfiye fi şerhi hulâsâti'l-kâfiye* (Mekke: Ümmü'l-Kura, 1428/2007), 4/41.

³³ el-Bakara: 2/284.

Burada şart ve cevap, fiil cümlesi şeklinde muzari olarak gelmiş ve şart edatı tarafından her ikisi de cezmedilmiştir. Böylece hem iki cümle birbirine bağlanmış hem de şart ve cevap fiilleri üzerinde iraba dair gerekli lafzî düzenlemeler cezmedilmek suretiyle yapılmış olmaktadır.

Örnek-2:

بَسْتَفْتُونَكَ قُلُوبُ اللَّهِ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنْ أَمْرٌ هَلْكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلَّذَكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“Senden fetva istiyorlar. De ki: Allah, babası ve çocuğu olmayan kişinin mirasına dair olan hükmünü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kişi ölür ve onun da bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı onundur. Kız kardeş ölür ve çocuğu da olmazsa, erkek kardeş de ona vâris olur. Eğer iki kız kardeş olursa, (erkek kardeşlerinin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer mirasçılar erkek ve kadın kardeşlerden oluşuyorsa, erkeğin payı, iki kadının hissesi kadardır. Şaşırmasınız diye Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir.”³⁴

Bu ayette dört tane şart ve cevap cümlesi yer almıştır. Bunlardan birincisinde şart cümlesi isim, cevap cümlesi de ‘fe’ harfi eklenmiş bir biçimde harf-i cer ile mecurur olarak gelmiştir. İkincisinde, ‘lem’ ile menfi muzari fiilinden oluşan şart cümlesi, cevaptan sonra gelmiştir. Üçüncüsünde şart mazi fiille, cevap cümlesi de ‘fe’ harfi eklenmiş bir şekilde harf-i cer ile mecurur olarak gelmiştir. Dördüncüsü de aynen üçüncüsü gibi olmuştur.

Örnek-3:

“وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا”

“Eğer bozgunculuk yapmaya geri dönerseniz, biz de sizi cezalandırmaya döneriz.”³⁵

Burada da şart ve cevap fiili, mazi kalıbı ile gelmiş olmasına rağmen, gelecek zaman mânâsına sahip olmuştur.

Örnek-4:

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“Allah, Âdem’e bütün isimleri öğretti. Sonra onları önce meleklerle arz etti ve eğer sözünüzde sadıksanız, bana şunların isimlerini haber verin dedi.”³⁶

Bu ayette de şart cümlesi açıkça yer alırken, cevabın takdir edilmesi zihinlere havale edilmiştir.

Örnek-5:

“تَحْسِبُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ”

“O iki şahidi namazdan sonra alıkoyorsunuz, onlar da Allah üzerine yemin ederler.”³⁷

³⁴ en-Nisâ: 4/176.

³⁵ el-İsrâ: 17/8.

³⁶ el-Bakara: 2/31.

³⁷ el-Mâide: 5/106.

Burada da cevap fiilinin başındaki 'fâ' "الفاء" harfi, 'in-i şartıyye'nin hazfedildiğine dair bir karine oluşturmuştur. Bu da şart cümlesinin hazfedilmiş olduğunu ortaya koymaktadır.

Örnek-6:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ

*"Kâfirler, birbirlerinin yardımcılarıdır. Eğer siz Allah'ın emirlerini yerine getirmezseniz, yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesat olur."*³⁸

Burada da şart edatı, nefiy mânâsı içeren 'lâ' "لا" ile "إِلَّا" şeklinde idğam edilerek yer almıştır. Burada mânânın menfi hâle dönmesi, 'illa' lafzında yer alan 'lâ' "لا" harfinden; şart ve cevap fiillerinin meczûm olması da 'in' şart edatından ileri gelmiştir.

Örnek-7:

لَئِنْ أَخْرَجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُوَلِّنَنَّ الْأُذُنَ لَا يُنصَرُونَ

*"Eğer onlar çıkarılmış olsalar, andolsun ki onlarla birlikte çıkmazlar; savaşa tutuşsalar, onların yardımına koşmazlar; yardıma gitseler de arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlar yardım da görmezler"*³⁹

Bu ayette de üç defa şart ve cevap cümlesi biçiminde 'lâm-ı ibtida' ile 'in' edatının 'lein' şeklinde idğam edilmiş hâli yer almaktadır.

Örnek-8:

فَلَمَّا أَهْبَطُوا مِنْهَا جَمِيعاً قَالُوا يَا نَبِيَّكُمْ مَنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ.

*"Hepiniz de cennetten inin dedik. Eğer tarafımdan size bir hidayet gelir ve ona da her kim tâbi olursa, (o zaman) onlara herhangi bir korku yoktur ve üzüntü de çekmezler."*⁴⁰

Burada 'immâ' edatı, içinde yer aldığı cümlede her hangi bir şekilde irab düzenlemesine etki etmemiştir. Bu da onun, lafza ahenk ve mânâya destek sağladığını ortaya koymaktadır. Hülâsa olarak bu edat, şart ve cevabı mazi⁴¹ ya da muzari⁴² olan

³⁸ el-Enfâl: 8/73; et-Tevbe: 9/39-40; Hûd: 11/47; Yusuf: 12/33.

³⁹ el-Haşr: 59/12.

⁴⁰ el-Bakara: 2/38.

⁴¹ Âl-i İmrân: 3/144; en-Nisa, 4/72, 141; et-Tevbe: 9/58; el-İsrâ: 17/7-8; el-Enbiyâ: 21/47; el-Hac: 22/11, 41; Furkân: 25/10.

⁴² el-Bakara: 2/85, 284; Âl-i İmrân: 3/29, 75, 100, 111, 120, 125,149; en-Nisâ, 4/31, 35, 40,78, 130, 133; el-Mâide: 5/101; el-En'âm: 6/25, 70, 116, 133; el-A'râf: 7/131, 146, 169, 176, 193, 198; el-Enfâl: 8/19, 29, 38, 66, 70; et-Tevbe: 9/8, 50, 66, 74; İbrahim: 14/19, 34; en-Nahl: 16/8; el-İsrâ: 17/54; el-Kehf: 18/20, 29; el-Hac: 22/73; en-Nûr: 24/32, 49, 54; eş-Şuarâ: 26/4; el-Kasas: 28/57; Lokman: 31/16; el-Ahzab: 33/20; es-Sebe: 34/9; Fatır: 35/14, 16, 18; Yâsîn: 36/23, 43; ez-Zümer: 39/7; el-Mü'min: 40/12, 28; eş-Şûrâ: 42/24, 33; Muhammed: 47/7, 36-38; el-Fetih: 48/16; el-Hucurât: 49/14; et-Tûr: 52/44; el-Kamer: 54/2; el-Vakıa: 56/86-87; el-Mümtehine: 60/2; el-Münâfikûn: 63/4; et-Teğâbün: 64/17; Nûh: 71/27.

fiillerde, cevabına 'fe' harfi bitişen isim cümlelerinde,⁴³ cevabın talebî⁴⁴ veya câmid olduğu fiillerde,⁴⁵cevapta 'qad',⁴⁶ 'se', 'sevf',⁴⁷ 'izâ-i fücâiye',⁴⁸ emir lâmi,⁴⁹ 'innemâ',⁵⁰ 'mâ-i nâfiye',⁵¹ 'len'⁵² gibi edatlarının yer aldığı hâllerde, cevabın olumsuz olduğu,⁵³ 'in' edatı ile 'lâ-i nâfiye'nin idğam edildiği durumlarda,⁵⁴ cevabının hazfedildiği yerlerde,⁵⁵ hazfedilen cevaba dair bir karine bulunduğu hâllerde,⁵⁶ şart ve kasemin

⁴³ el-Bakara: 2/38, 137, 192-193, 196, 220, 227, 229-230, 233, 237, 240, 265, 271, 279-280, 282-283; Âl-i İmrân: 3/20, 32, 63, 160, 179, 186; Nisâ: 4/11-12, 23, 92, 104, 128-129, 131, 135, 149, 170, 176, el-Mâide: 5/107, 118; en-En'âm: 6/17, 139; el-A'râf: 7/35; el-Enfâl: 8/39, 62, 72; 373 Tevbe: 9/3, 11, 96; Yunus: 10/46, 71, 84, 106-107; Hûd: 11/3, 35, 38, 63; Yusuf: 12/60; er-Ra'd: 13/5, 40; İbrâhim: 14/8; en-Nahl: 16/37, 82; el-İsrâ: 17/7, 25; Tâhâ: 20/7, 123; el-Enbiyâ: 21/34; el-Hac: 22/5; el-Mü'minûn: 23/107; en-Nûr: 24/54; el-Kasas: 28/27; el-Ahzâb: 33/29, 32, 54; es-Sebe': 34/50; ez-Zümer: 39/7; el-Mü'min: 40/28, 77; Fussilet: 41/24, 38-49; eş-Şûrâ: 42/48; ez-Zuhruf: 43/41, 81; el-Ahkâf: 46/8; el-Vâkıa: 56/88-93; rî-Mücâdele: 58/12; et-Teğâbün: 64/12, 14; et-Talâk: 65/4; et-Tahrîm: 66/4; el-Mülk: 67/28, 30.

⁴⁴ el-Bakara: 2/23-24, 94, 191, 209, 239, 279, Âl-i İmrân: 3/20, 31, 64; en-Nisâ: 4/3-4, 6, 15, 16, 20, 34-35, 59, 89, 91; el-Mâide: 5/41-42, 49, 92; el-En'âm: 6/147, 150; el-A'raf: 7/87, 106, 200; el-Enfâl: 8/32, 40, 57-58, 61; Tevbe: 9/3, 5-6, 12, 24, 83, 129; Yunus: 10/41, 94; Hûd: 11/14; en-Nahl: 16/126; el-Kehf: 18/70, 76; Meryem: 19/26; el-Enbiyâ: 21/109; el-Hac: 22/68; el-Mü'minûn, 23/93-94; en-Nûr: 24/28; eş-Şuarâ: 26/216; el-Kasas: 28/57; el-Ankebût, 29/8; Lokman, 31/15; el-Ahzâb: 33/28, 32; Fussilet: 41/13, 36; ed-Duhân: 44/21; el-Hucurât: 49/6, 9; er-Rahmân: 55/33; el-Mümtehine: 60/10-11; el-Cuma: 62/6; et-Talâk: 65/6; el-Mürselât: 77/39.

⁴⁵ el-Bakara: 2/271; en-Nisâ: 4/19; el-Kehf: 18/39-40.

⁴⁶ el-Bakara: 2/137; Âl-i İmrân: 3/20, 140, 184; el-Mâide: 5/116; el-En'âm: 6/89; el-Enfâl: 8/19, 38, 71; Hûd: 11/57; Yusuf: 12/77; el-Hac: 22/42; el-Ankebût: 29/18; Fatur: 35/4, 25; et-Tahrîm: 66/4.

⁴⁷ el-A'râf: 7/143; et-Tevbe: 9/28; et-Talâk: 65/6.

⁴⁸ Tevbe: 9/58; Rûm: 30/36.

⁴⁹ el-Bakara: 2/282-283.

⁵⁰ Âl-i İmrân: 3/20; er-Ra'd: 13/40; en-Nahl: 16/82; en-Nûr: 24/54; es-Sebe': 34/50; et-Teğâbün: 64/12.

⁵¹ en-Nisâ: 4/90; el-Maide: 5/67; Yunus: 10/72; eş-Şûrâ: 42/48.

⁵² el-Mâide: 5/42; et-Tevbe: 9/80; el-Kehf: 18/57.

⁵³ el-Bakara: 2/193, 229-230, 233, 240; Âl-i İmrân: 3/160; en-Nisâ: 4/23, 128; el-En'âm: 6/17; Yunus: 10/104, 107; Yusuf: 12/60; el-Ahkâf: 46/8.

⁵⁴ el-Enfâl: 8/73; et-Tevbe: 9/39-40; Hûd: 11/47; Yusuf: 12/33.

⁵⁵ el-Bakara: 2/31, 91, 93-94, 111, 172, 184, 228, 230, 248, 278; Âl-i İmrân: 3/49, 93, 118, 139, 168, 175, 183; en-Nisâ: 4/11-12, 59, 102, 176; el-Mâide: 5/23, 57, 112; el-En'âm: 6/40, 81, 118, 143; el-A'râf: 7/70, 77, 85, 106, 113, 194; el-Enfâl: 8/1, 41; et-Tevbe: 9/13, 41, 62; Yunus: 10/38, 48, 84; Hûd: 11/14, 28, 32, 34, 86, 88; Yusuf: 12/10, 43, 74; el-Hicr: 15/7, 71; en-Nahl: 16/43, 95, 114; Meryem: 19/18; el-Enbiyâ: 21/7, 17, 38, 63, 68; el-Mü'minûn: 23/84, 88; en-Nûr, 24/2, 7, 9, 33; eş-Şuarâ: 26/24, 31, 40-41, 154, 187; en-Neml: 27/64, 71; el-Kasas: 28/49; el-Ankebût: 29/8, 29; es-Secde: 32/28; es-Sebe': 34/29; Yâsîn: 36/48; es-Saffât: 37/157; Fussilet: 41/13, 52; ed-Duhân: 44/7, 36; el-Câsiye: 45/25; el-Ahkâf: 46/4, 10, 22; el-Hucurât: 49/17; et-Tûr: 52/34; el-Vâkıa: 56/87; el-Hadîd: 57/8; el-Mümtehine: 60/1; es-Sâf: 61/11; el-Cuma: 62/6, 9; el-Mülk: 67/25; el-Kalem: 68/22, 41, el-Alak: 96/11.

⁵⁶ el-Bakara: 2/70, 217, 228, 236, 246, 286; en-Nisâ: 4/101, 147; el-Mâide: 5/17, 106; el-En'âm: 6/15, 35, 40-41, 46-47; el-A'râf: 7/89; et-Tevbe: 9/23; Yunus: 10/15, 50; Hûd: 11/30, 33-34; 63; Yusuf: 12/99; el-Kehf: 18/6, 69; en-Nûr: 24/33; eş-Şuara, 26/205; el-Kasas: 28/27, 71-72; el-Ahzâb: 33/16-17, 23, 50; Yâsîn: 36/19; es-Saffât: 37/102; ez-

birlikte geldiği yerlerde yaygın şekilde kullanılmıştır.⁵⁷ Bundan dolayı irabü'l-Kur'ân ve nahiv kitaplarında vazgeçilmez bir konu olmuştur. Bu da onun istisnâî durumlar hariç olmak üzere, içinde yer aldığı cümlelere irab itibariyle amel-mâmûl ilişkisi yönünden bir etkileşim içinde olmasından ileri gelmiş bulunmaktadır.

1.4. İn-i Zâide (Vasliye) Olarak Kullanılması

'In' yelpazesi altında yer alan bu tür kullanım biçimi, Arap dili grameri itibariyle 'in-i zâide' veya in-i vasliye' olarak isimlendirilmiştir. Bu da ilk bakışta, onların farklı şeyler olduğunu akla getirmektedir. Biraz üzerinde durulduğunda, irab yönünden bir fonksiyonu olmadığı için 'in-i zâide'; cümlelerin unsurlarını birbirine bağladığı için de 'in-i vasliye' denilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bazı nahiv âlimleri, bu iki edatın aynı şey olduğunu, cümlede mânâya vurgu yaptığını, sözün bir kısmını diğer bir kısmına bağladığını, her hangi bir şekilde irabî bir fonksiyona sahip bulunmadığını hatta şiirlerde vezin engel olmadıkça kullanmaktan kaçınılması gerektiğini ve bu bağlantının, isim ve fil cümlesi ile 'mâ-i nâfiye' arasına 'in' edatı konularak sağlanmasının daha yaygın olduğunu ifade etmişlerdir.⁵⁸ Bu da bu edata Arap dili grameri açısından neden 'in-i zâide' (zait in) denildiğini ortaya koymaktadır. Onun bu şekilde vasıflandırılması, içinde yer aldığı cümlelerin öğelerinin şekillenmesinde amel (etki eden) bir durumda bulunmadığından dolayıdır. Yoksa hiçbir işe yaramayan lüzumsuz bir fazlalık anlamına gelmemektedir.

Bu bağlamda söz sahibi olan bazı âlimler, zait harflerin cümleden düşürülmesiyle mânânın bozulmayacağını ve onların cümleye dâhil olmaları ile olmamalarının irab açısından her hangi bir farkının bulunmayacağını söylemişlerdir. Bununla beraber bazı dilciler de zait harflerin, içinde yer aldığı cümlelerin fesahatini ve mânâsına takviye edip güçlendirdiğini ifade etmişlerdir.⁵⁹ Aynı şekilde Arap dili ve belagatinde de zait harf diye bir şeyin olmadığı, her bir harfin cümleye kattığı ayrı bir ahenk ve mânânın bulunduğu, bu harflerin kalkması durumunda her ne kadar cümlelerin kurgusu bozulmasa da beyandaki akışın ve yapılan vurgunun kaybolabileceği ifade edilmiştir.⁶⁰ Yine bu bağlamda ayetlerde yer alan bazı edatların,⁶¹ 'in-i zâide' veya 'in-i vasliye' olup olmadığına hususunda farklı görüşler serdedilmiştir. Hâliyle bunların temelinde de lafız ve mânâ yönünden yapılan farklı

Zümer: 39/13, 38; el-Mü'min: 40/29; Muhammed: 47/22; el-Fetih: 48/11, 28; et-Tahrîm: 66/5; el-Mülk: 67/21; el-Müzzemmil: 73/17; el-A'lâ: 87/9; el-Alak: 96/13.

⁵⁷ el-Bakara: 2/120, 145; Âl-i İmrân: 3/157-158; en-Nisa: 4/73; el-Maide: 5/12, 28; el-En'âm: 6/63, 77; el-A'râf: 7/90, 134, 149, 189; et-Tevbe: 9/65, 75; Yunus: 10/22; Hûd: 11/7-10; Yusuf: 12/14, 32; er-Ra'd: 13/37; İbrâhim: 14/7; en-Nahl: 16/126; el-İsrâ: 17/62, 86, 88; el-Kehf: 18/20; Meryem: 19/46; el-Enbiyâ: 21/46; el-Mü'minûn: 23/34; en-Nûr: 24/53; eş-Şuarâ: 26/29, 116, 167; el-Ankebût: 29/10, 61, 63; er-Rûm: 30/51, 53; Lokman: 31/25; el-Ahzâb: 33/60; Fatır: 35/4 -42; Yâsîn: 36/18; ez-Zümer: 39/38, 65; Fussilet: 41/50; ez-Zuhruf: 43/9, 87; el-Haşr: 59/11-12; el-Münâfikûn: 63/8; el-Alak, 96/15.

⁵⁸ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi me rabtîhi bi'l-esâlîbi'r-refîati ve'l-hayâti'l-lügaviyyeti'l-müteceddideh*, 4/433.

⁵⁹ http://www.moqatil.com/openshare/Behoth/Quran20/HoroofGar/sec02.doc_cvt.htm Erişim 02.02.2022.

⁶⁰ Ali Bulut, *el-Belâgatü'l-Müyesserah Meânî-Beyân-Bedi'*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015, 52-53; Ahmet Yüksel, "Dilbilim Açısından Kur'an'da Zaid Harfler", *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt 17, Sayı 3, 2004, 171-183.

⁶¹ İbrahim: 14/46; el-Fetih: 48/27; el-A'lâ: 87/9.

değerlendirmeler yer almıştır. İşte onlardan birisi, şu ayet üzerinde daha açık bir şekilde tezahür etmiştir:

وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ

“Şüphesiz onların hileleri Allah katında malumken, (akıllarınca) dağları yerinden kaldıracak tarzda hileler tertip etmişlerdi.”⁶²

Bu ayette yer alan ‘in’ edatına, ‘in-i zâide’ veya ‘in-i vasliye denildiği gibi ‘in-i nâfiye⁶³ ya da ‘in-i şartıyye’ de denilmiştir.⁶⁴ Dolayısıyla yapılan anlama ve anlamlandırmalar da bu tür nitelermelere göre şekillenmiştir.

2. Kur’an’da ‘In’ Edatının Farklı Şekillerde Mânâya Katkısı

Kur’an-ı Kerim’de ‘çeşitli şekillerde in’ çatısı altında yer alan edatlar, içinde buldukları cümlenin sahip olduğu özelliğe uygun olarak lafız ve mânânın şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Bu da bazen anlamın pekiştirilmesi, bazen de ona irabî yönden yeni bir veçhe kazandırma şeklinde tezahür etmiştir. Dolayısıyla in-i muhaffefe, nâfiye, şartıyye ve zâide veya vasliye adı verilen bu edatların her birisi, buldukları yere göre bir fonksiyon edâ etmiştir. Bu da cümlenin yapısında veya mefhumda olduğu gibi her ikisinde de etkisini gösterme şeklinde olmuştur. Bu sayede muhataba verilmek istenilen mesaj, daha güçlü tutulmuş ve böylece hâsıl olabilecek şüpheler de izale edilmiştir. Bu durumu daha net bir şekilde görebilmek için örnekler eşliğinde her birisini ayrı ayrı ele almayı uygun bulduk.

2.1. İn-i Muhaffefe Olarak Mânâya Katkısı

‘In-i muhaffefe’, aynen ‘inne’ “إِنَّ” gibi cümlenin başında gelerek kendisine isim ve haber almıştır. Genellikle bazı metin ve şiirler dışında, içinde yer aldığı cümlenin hareke yapısına etki etmemiştir. Bu durum, bütün ayetlerde hemen hemen hep aynı şekilde yer almıştır. Fakat mânâya verdiği katkı, göz ardı edilemeyecek derecede büyük bir önem taşımaktadır. Zira ‘in-i muhaffefe’, ‘inne’den muhaffef olması nedeniyle özünde güçlü bir vurgu taşımaktadır. Aynı zamanda haber cümlesinin başında yer alan ‘lâm’ harfi de böyle bir özelliğe sahip bulunmaktadır. Böylece cümlede yer alan bu iki tekit edatı, ifade edilen hususa ciddi mânâda bir güç katmış olmaktadır. Söz konusu bu edat, başında yer aldığı isim ya da fiil cümlesinin anlamına vurgu yapmak suretiyle verilmekte olan mesajı daha güçlü kılmaktadır. Bu hususu şu iki örnekte açıkça görmek mümkün olmaktadır:

⁶² İbrahim: 14/46. Bu ayette yer alan ‘in’ edatını ‘nâfiye’ kabul edildiğinde, “hilelerinin cezası Allah katında (malum) iken, onlar tuzaklarını kurmuşlardı; hâlbuki onların hileleriyle dağlar yerinden gidecek değildi” şeklinde bir anlam yüklenmiştir. *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, çev. Hayrettin Karaman vd., (Ankara: TDV Yayınları, 2017). Yine ‘in-i şartıyye’ olarak kabul edildiğinde de “onlar gerçekten tuzaklarını kurmuşlardı; tuzakları yüzünden dağlar yerinden oynayacak olsa bile, tuzakları Allah katındadır, (Allah, onu bilir)” şeklinde anlaşılmıştır. *Kur’an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, (İstanbul: DİB yayınları, 2010).

⁶³ Ebu’l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakaiki’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekavîl fi Vucuhi’t-Te’vil* (Beyrut: Dâru’l-Kitabi’l-Arabî h. 1422), 2/565; Ebu’s-Suûd el-İmâdî, *İrşâdü’l-akli’s-selîm ilâ mezâyâ’l-Kitabi’l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, ty), 5/58.

⁶⁴ Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdullah el-Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî fi Tefsîri’l-Kur’ani’l-Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, thk. A. Abdulbâri Atıyyeh (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyyeh, 1415), 7/236.

أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَنْزَلَ الْكِتَابُ عَلَيَّ طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لِغَافِلِينَ

"Kitap, bizden önce yalnız iki topluluğa indirildi; şüphesiz biz, onların onu okumasından hiç haberimiz yoktu demeyesiniz diye (size de haberdâr ettik.)"⁶⁵

Bu ayette 'in' edatı, isim cümlesinin başında gelmiştir. Bizzat ismin başında kendisinin, haberinin başına da 'lâm' harfinin yer almasıyla mânâyâ olan vurgu iki kez artırılmıştır. Diğer örnekte de bu durum, şöyle olmuştur:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ

"İşte böylece sizi insanlara, peygamberi de size şahit olsun diye orta bir ümmet kıldık. Arzulayıp da şu an yöneldiğin Kâbe'yi kible yapmamız, peygambere uyanlar ile arkasını dönüp gidenleri bilebilmemiz içindir. Bu durum, elbette Allah'ın hidayete erdirdiklerinden başkasına çok ağır gelir. Allah, asla imanınızı zayıf edecek değildir. Şüphesiz Allah, insanlara karşı şefkatli ve merhametlidir."⁶⁶

Bu ayette 'in-i muhaffefe', aynen isim cümlesinde olduğu gibi fiil cümlesinin başında gelmiş ve haberinin başında gelen 'lâm' ile mânânın ikinci kez teyit edilmesini sağlamıştır. Bu durum, diğer örneklerde de aynen bu şekilde vuku bulmuştur. Eğer haberin başında 'lâm' harfi gelmemişse, o zaman da 'muhaffef in' ile anlam bir kez teyit edilmiş olmaktadır.

2.2. İn-i Nâfiye Olarak Mânâyâ Katkısı

'In-i nâfiye', başında yer aldığı isim ya da fiil cümlesine 'mâ-i nâfiye' gibi olumsuz bir anlam kazandırmaktadır. Cümlede kendisinden önce olumsuzluk ifade eden başka bir edatın bulunması durumunda da mânâyı onunla birlikte menfi hâle getirmeye katkı sağlamaktadır. Genellikle 'in-i nâfiye'nin yer aldığı cümlelerde, anlamı olumlu hâle getirip pekiştiren bir 'illâ' "إِلَّا"⁶⁷ veya farklı şekillerde okunan 'lemmâ' "لَمَّا" edatı⁶⁸ yer almıştır. Elbette bu istisna edatlarının yer almadığı durumlar da olmuştur.⁶⁹ Bunları, sırasıyla şu ayetlerde açıkça görmek mümkündür:

وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِي وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ

"Onların bir kısmı kitap nedir bilmeyen ümmî kimselerdir. Bildikleri, ancak kulaktan dolma şeylerdir. Onlar sadece zan ve tahminde bulunurlar."⁷⁰

Bu ayette, 'in-i nâfiye'nin haber cümlesinin başında anlamı vurgulu bir şekilde müspet hâle dönüştüren 'illa' edatı gelmiştir. Böylece yapılmakta olan işe, daha fazla dikkat çekilmiştir. Bazen de 'in-i nâfiye', cümlede yalnız başına yer almakta ve 'mâ-i

⁶⁵ el-En'âm: 6/156.

⁶⁶ el-Bakara: 2/143.

⁶⁷ bk. el-Bakara: 2/78; en-Nisâ: 4/159; el-Mâide: 5/110; el-En'âm: 6/7, 25, 29, 116; el-A'râf: 7/155, 184; el-Enfâl: 8/31; Yunus: 10/66; Hûd: 11/7; Yusuf: 12/31, 104; Meryem: 19/93; el-Mü'minûn: 23/25, 37-38, 83; el-Furkân: 25/44; eş-Şuarâ: 26/137; en-Neml: 27/68; es-Sebe: 34/43, 46; Yâsîn: 36/32, 69; es-Saffât: 37/14-15; es-Sâd: 38/7, 14, 87; ez-Zuhuruf: 43/20,35; ed-Duhân: 44/35; el-Câsiye: 45/24; en-Necm: 53/4, 23; el-Mülk: 67/20; el-Müddesir: 74/24-25; et-Tekvîr: 81/27; et-Târık: 86/4.

⁶⁸ es-Suyûtî, *Hem'ul-hevâmi' fi şerhi cem'il-cevâmi'*, 2/221; *Tefsîru Celâleyn*, 1/582. bk. ez-Zuhuruf: 43/35; et-Târık: 86/4.

⁶⁹ bk. el-Enbiya: 21/109, 111; Fatır: 41/35; el-Ahkâf: 46/26; el-Cin: 72/25.

⁷⁰ el-Bakara: 2/78.

nâfiye' gibi anlama olumsuzluk vermektedir. Bunu da şu örnekte net bir şekilde görmek mümkündür:

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ آذَنْتُكُمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ وَإِنْ أُدْرِيَ أَقْرَبُ أَمْ بَعِيدٌ مَّا تُوعَدُونَ

"Eğer yüz çevirirlerse de ki: hepinize aynı şekilde açıkladım. Size vadeliden şey yakın mı, uzak mı bilmiyorum."⁷¹

Şu örnekte de 'lemmâ' "لَمَّا" ile birlikte kullanılmış olduğu görülmektedir:

وَرُحْرُقًا وَإِنْ كُلُّ ذَلِكَ لَمَّا مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ

"Onları ziynetlere boğardık. Bunların tamamı, sadece dünya hayatının metaıdır. Ahiret ise, Rabbin katında muttakiler içindir."⁷²

Bu ayette de 'illâ' "إِلَّا" yerine, 'lemmâ' "لَمَّا" edatı kullanılmış ve mânâyâ aynı şekilde gerekli vurgu yapılmıştır.

2.3. İn-i Şartıyye Olarak Mânâyâ Katkısı

'İn-i şartıyye', diğer edatlardan farklı olarak çeşitli şekillerde kullanılmakta ve isim ya da fiil cümlelerini lafız yönünden olduğu gibi mânâ yönünden de şart ve cevap olarak birbirine bağlamaktadır.⁷³ Bu edat, cümlelerde yalın halde olduğu gibi 'illâ' "إِلَّا", 'lein' "لَيْنٌ" ve 'immâ' "إِمَّا" şeklinde idğamlı olarak yer almakta ve mânâyâ kuvvetlendirmektedir. Söz konusu edatın şart ve cevap fiilleri, muzari olduğu gibi geçmiş ve gelecek zaman mânâsı içeren mazi fiiller de olmaktadır. Her hâlükârda şartın cevabının vuku bulup bulmayacağı hususu, zihinlerde her hangi bir tereddüde mahal bırakmayacak şekilde nihayete kavuşturulmaktadır. Bu hususların, mânâyâ yansımaları şu örneklerde görmek mümkündür:

Örnek-1:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ

"Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir guruba uyarsanız imanınızdan sonra sizi yeniden inkârcılığa sevkedelerler."⁷⁴

Burada gelecekte gerçekleşmesi mümkün olan bir duruma karşı, şart ve cevap bağlamında bir uyarı yapılmıştır. Böylece muhatabın daha dikkatli olması istenmiş ve mânâyâ da ahenkli bir derinlik kazandırılmıştır.

Örnek-2:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَصُرَ اللَّهُ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ

"Muhammed, şüphesiz bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip gelmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse, geriye dönecek misiniz? Kim (eski dinine) geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır."⁷⁵

⁷¹ el-Enbiyâ: 21/109.

⁷² ez-Zuhruf: 43/35.

⁷³ bk. en-Nisâ: 4/176; el-Bakara: 2/284.

⁷⁴ Âl-i Imrân: 3/100.

⁷⁵ Âl-i Imrân: 3/144.

Burada da şart ve cevap mazi olarak kullanılmak suretiyle hem kesin bir yargı hem de geniş zaman mânâsı kazanmıştır. Böylece fiil mazi, elde edilen anlam da muzari olmuştur.

Örnek-3:

وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

“Eğer bir kadın eşinin geçimsizliğinden veya kendisinden yüz çevirmesinden endişe duyarsa, aralarında bir sulh yapmalarında vebal yoktur. Sulh daha hayırlıdır. Zaten nefisler kıskançlığa meyillidir. Eğer iyi geçinir ve haksızlık yapmaktan da sakınırsanız, (bilin ki) şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”⁷⁶

Burada birinci şart ve cevap, isim cümleleri şeklinde gelmiştir. İkincisinde de cevap, başında ‘fe’ harfi olan bir isim cümlesi şeklinde gelmiştir. Ailede vuku bulabilecek geçimsizliklerin endişe verecek bir boyuta ulaşmaması için bu sayede sulha gitme güçlü bir şekilde vurgulanmıştır. Akabinde tekrar sulhun hayırlı olduğunun ifade edilmesi, anlamın emir derecesinde bir kuvvet kazanmasını sağlamıştır.

Örnek-4:

وَإِنْ كَانَ كُبُرٌ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلْمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ

“Eğer sana onların yüz çevirmeleri ağır geldi ise, yerin içine inebileceğin bir tünel açarak ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven kurarak onlara bir mucize getirmeye gücün yetiyorsa, (haydi durma yap). Eğer Allah dileseydi, elbette onları hidayet üzerinde toplardı. O halde sakın cahillerden olma.”⁷⁷

Bu ayette, cevaba işaret eden gerekli şartlar sağlanmış olduğu için cevap cümlesi yer almamıştır. Bu da cevap cümlesinin zihinlerde “haydi durma yap” şeklinde takdir edilmesine ve mânânın daha fazla derinlere nüfuz etmesine katkı sağlamıştır.

Örnek-5:

قَالَ رَبِّ السَّبْجُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرَفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْنُبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ

“Rabbim! Zindan, bunların beni çağırdıkları şeyden daha sevimlidir. Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum dedi.”⁷⁸

Burada da şart edatı, nefiy mânâsı içeren ‘lâ’ ile ‘illâ’ şeklinde idğam edilmiş olarak yer almış ve dikkatin cevap cümlesinde toplanmasına yardımcı olmuştur.

Örnek-6:

وَلَيْنُ أَنْتَ الدِّينَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَيْنُ آتَبَعْتُمْ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ

“Celâlim hakkı için kendilerine kitap verilenlere her türlü delili getirsen de yine onlar senin kiblene dönmezler. Sen de onların kiblesine dönmezsin. Onlar birbirlerinin

⁷⁶ en-Nisâ: 4/128.

⁷⁷ el-En’âm: 6/35.

⁷⁸ Yusuf: 12/33.

kiblesine de dönmezler. Sana gelen ilimden sonra eğer onların arzularına uyacak olursan, işte o zaman şüphesiz zalimlerden olursun."⁷⁹

Bu ayette de 'lâm-ı 'ibtida' ile şart edatı 'in', 'lein' şeklinde idğam edilmiş ve mânâyaya kasem gücünde bir zenginlik kazandırmıştır.

Örnek-7:

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَنْبَغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا

"Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi; anne ve babanıza iyi davranmanızı emretmiştir. Eğer onlardan birisi veya her ikisi de yanında ihtiyarlarsa, onlara 'öf!' bile deyip azarlama ve her ikisine de güzel söz söyle."⁸⁰

Görüldüğü gibi burada 'immâ' edatı ile idğam olunan 'in-i şartıyye', cümlenin irab yönünden düzenlemesine etki etmediği hâlde, burada lafza ahenk ve mânâyaya da destek sağlamıştır.

Netice itibariyle 'in-i şartıyye'nin, içinde yer aldığı cümlenin lafız ve mânâsının şekillenmesine katkı sağladığı ve ona bir derinlik kazandırmış olduğu sonucuna ulaşmak mümkün olmaktadır.

2.4. İn-i Zâide (Vasliye) Olarak Mânâyaya Katkısı

'İn-i zâide' veya 'in-i vasliye', Kur'an-ı Kerim'de ender olarak yer almıştır. Arap dili grameri bakımından cümlenin teşekkülünde amil bir durumda olmadığı için bu şekilde isimlendirilmiştir. Bu da onun her hangi bir işe yaramayan fazladan bir unsur olduğunu ifade etmemektedir. Bazı dilciler, zait harflerin cümlenin fesahatini ve mânâsını takviye ettiğini söylemişlerdir.⁸¹ Aynı şekilde Belagat ilminde de zait harf diye bir niteleme yapmanın uygun olmadığı ve her birisinin cümlenin mânâsına bir ahenk kattığını vurgulanmıştır.⁸² Bazı ayetlerde yer alan⁸³ bu edat ya da edatlar hakkında İrâbü'l-Kur'ân⁸⁴ ve tefsirlerde farklı görüşlere yer verilmiştir.⁸⁵ Şu örnekte söz konusu hususları görmek mümkündür:

لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا

"Andolsun ki Allah, Resûlünün rüyasını doğru çıkaracaktır. Allah'ın izniyle güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ya da kısaltmış olarak korkmaksızın Mescid-i Haram'a

⁷⁹ el-Bakara: 2/145.

⁸⁰ el-İsrâ: 17/23.

⁸¹ http://www.moqatil.com/openshare/Behoth/Quran20/HoroofGar/sec02.doc_cvt.htm Erişim 02.02.2022.

⁸² Bulut, *el-Belâgatü'l-Müeyesserah Meânî-Beyân-Bedi'*, 52-53; Yüksel, *Dilbilim Açısından Kur'an'da Zaid Harfler*, 171-183.

⁸³ İbrahim: 14/46; el-Fetih: 48/27; el-A'lâ: 87/9.

⁸⁴ Behcet Abdülvahid eş-Şeyhlî, *Belâgatü'l-Kur'âni'l-Kerîm fi'l-I'câz Irâben ve tefsîren bi r'câz* (Amman: Mektebetü Dandîs, 1422/2001), 5/227, 9/425, 10/584; Muhyiddîn ed-Dervîş, *I'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve beyânüh* (Beyrut: Yemâme-Dâru İbn Kesîr, 1420/1999), 4/166, 6/238, 7/188.

⁸⁵ bk. *Tefsîru Celâleyn*, 1/337, 1/804.

gireceksiniz. Allah, bilmediklerinizi de bilmektedir. Size, bunun dışında yakın zamanda bir zafer daha verecektir.”⁸⁶

Bu ayette yer alan 'in' edatına, 'in-i zâide' veya 'in-i vasliye' denildiği gibi 'in-i şartıyye'⁸⁷ de denilmiştir. Aralarında mânâ itibariyle çok fazla bir fark olmasa da yapılan anlama ve anlamlandırma faaliyetleri, 'in' edatının nitelenme biçimine göre şekillenmektedir. Dolayısıyla görülen rüyanın doğru çıkarılacağına mazi fiil ile haber verilmiş olması, Allah'ın izni ile onun vuku bulacağı müjdesini de beraberinde getirmiştir. Akabinde yakın zamanda başka bir zaferin daha verileceği hususunun ifade edilmesi, ikinci defa onun teyit edilmesi olmuştur. Dolayısıyla burada 'Allah izin verirse' diye 'in-i şartıyye' yerine, 'Allah'ın izniyle' şeklinde 'in-i vasliye' veya 'zâide' mânâsı vermek, bağlama daha uygun düşmektedir. Aynı durum şu ayette de söz konusudur:

فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتِ الذُّكْرَى

“O halde öğüt fayda verir ümidiyle hatırlatmaya devam et.”⁸⁸

Buradaki 'in', eğer şart edatı olarak kabul edilirse, o zaman fayda verip vermeyeceği belli olmayan bir iş ile meşgul olma istenmiş olmaktadır. Hâlbuki 'in-i vasliye' veya 'zâide' olarak alındığında, yapılan uyarının faydadan hâli olmayacağı düşüncesi hâsıl olmaktadır. Bu da hem iki cümle arasında rahat bir geçiş sağlamakta hem de ayetin yer aldığı sûrenin bağlamına daha uygun düşmektedir. Yine benzer bir durum, şu rivayette de yer almaktadır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَرَجَ إِلَى الْمَقْبَرَةِ، فَقَالَ: "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ، وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاجِفُونَ."

Ebu Hüreyre (r.a)'den Peygamber (s.a.v)'in şöyle söylediği nakledilmiştir: “Ey müminler yurduyunun halkı! Allah'ın selamı üzerinize olsun. Allah'ın izniyle biz de size katılacağız.”⁸⁹

Burada da 'inne' edatının mânâya yaptığı kesinlik vurgudan sonra, 'in-i vasliye' veya 'zâide' olduğunu, “her canlı ölümü tadacaktır”⁹⁰ ayeti çerçevesinde düşünmek gerekmektedir.

Burada daha da ilginç olan şey, 'in' edatının türleri arasına, mânâ itibariyle 'qad' “قد” ve ‘iz’ “إِذْ” edatlarının da katılmış olmasıdır.⁹¹ O zaman şu ayetlerin mealleri, bu tür kabullere göre daha farklı olmaktadır:

فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتِ الذُّكْرَى

Buradaki 'in' edatının 'qad' “قد” anlamına alınması durumunda, ayetin meali “öğüt kesinlikle fayda verir, hatırlatmaya devam et”⁹² şekline dönüşmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَلَعِبًا مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَالْكَافِرَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ

⁸⁶ el-Fetih: 48/27.

⁸⁷ bk. *Tefsîru Celâleyn*, 1/804.

⁸⁸ el-A'lâ: 87/9.

⁸⁹ Ebu Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. M. M. Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyyeh, ty), Kitabü'l-Cenâiz, 3237, 2/219.

⁹⁰ el-Ankebût: 29/57.

⁹¹ <http://www.m-a-arabia.com/vb/showthread.php?p=65163> Erişim: 12.02.2022

⁹² el-A'lâ: 87/9.

Yine söz konusu edatın ‘iz’ “ذِي” anlamına alınması durumunda da “*Ey iman edenler! Sizden önce kitap verilenlerden dininizi alay ve eğlence edinenleri ve kâfirleri dost edinmeyin. Allah’tan korkun, çünkü siz müminlersiniz*”⁹³ şeklinde olmaktadır.

Hâliyle bu durumda ‘in-i zâide veya ‘vasliye’ yerine, ‘in-şartıyye’ mânâsı verildiğinde olduğu gibi ‘iz’ ve ‘qad’ şeklinde bir anlam verildiğinde de kısmî farklılıklar ortaya çıkmış olmaktadır.

SONUÇ

Yüce Allah, Kur’an-ı Kerim’de kullanılan dil malzemesine bakıp da onun kaynağı hakkında tereddüde düşülmesin diye içinde hiçbir tutarsızlığın bulunmadığına dikkat çekmiştir (en-Nisa: 4/82). Yine de her şeye rağmen, onun aleyhinde söz etmeye kalkışmak isteyenlerden önce, onun bir benzerinin (el-İsrâ: 17/88), sonra on sûresinin (Hûd: 11/13), daha sonra da bir sûresinin benzerinin getirilmesi istenmiştir (el-Bakara: 2/23). Meydan okuma işi yerel sınırları aşmış hatta daha da ileri bir düzeye taşınarak, bütün varlıklar birbirine destek verse yine de onun bir benzeri ortaya konulamayacak (el-Bakara: 2/24) denilmek suretiyle nihâî nokta konulmuştur. Durum bu merkezdeyken, onda lafız ve mânâ ekseninde bir fazlalığa veya eksikliğe rastlamak elbette mümkün değildir. Onun cümlelerinde yer alan her unsur, itina ile seçilmiş ve birbiriyle sıkı sıkıya bağlanmıştır. Buna, kelimelerin başında veya arasında yer alan harfler ve edatlar da dâhildir. Onlar gibi buldukları cümlede bir görev icra eden diğer unsurlar da böyledir. Bunların hiçbirisi ne eksik bırakılmış ne de lüzumsuz olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla farklı şekillerde kullanıma sahip olan ‘in’ edatı da yine mükemmel bir şekilde kullanılmıştır.

Bu edat, Kur’an-ı Kerim’de ‘in-i muhaffefe’, ‘nâfiye’, ‘şartıyye’ ‘zâide’ veya ‘vasliye’ olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Her birisi hat (yazı) itibariyle aynı şekilde yazılmasına rağmen, kullanıldıkları yer ve taşıdıkları anlam itibariyle birbirinden farklılık göstermiştir. Bundan dolayı zaman zaman konunun uzmanları tarafından aynı edat farklı şekilde nitelendirilmiş ve ona uygun olarak anlamlar yüklenmiştir. Bu da ayetlerin anlaşılmasında ve yorumlanmasında kısmî farklılıklara yol açmış ve mânâ farklılıklarına kapı aralamıştır.

Kur’an-ı Kerim’i doğru anlama ve anlamlandırma hususunda, ayetleri meydana getiren hiçbir unsurun küçümsenmemesi ve göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Nitekim bu realite, cümlenin küçük bir elamanına bile büyük bir mânâ ummanında nirengi noktası görevi verilebileceğini gözler önüne sermiştir. Dolayısıyla bu da lafzın ve mânânın muciz bir kelimeler olduğunu, okunması ve yorumlanmasının hiçbir zaman onun eskitemeyeceği gerçeğini izhar etmiştir.

Netice itibariyle yapılan bu çalışmada söz konusu edatın, farklı kullanım biçimlerinin yer aldığı ayetler tespit edilmiş ve çeşitli örnekler üzerinden hareket ederek onların lafız ve mânâya olan katkıları ortaya konulmuştur. Bu esnada aynı konu ile ilgili diğer örneklerle de mümkün merteye dipnotlarda yer verilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de yer alan söz konusu edatların her biri, ayetlerde hâkim olan üslûp içinde mükemmel bir şekilde kullanılmak suretiyle lafız ve mânâya büyük bir derinlik ve ahenk kazandırmıştır. Bu da onların ne denli önemli olduğunu ortaya koymuştur.

⁹³ el-Mâide: 5/57.

KAYNAKÇA

- Abbas Hasan. *en-Nahvu'l-vâfi mea rabtîhi bi'l-esâlîbi'r-refîati ve'l-hayâti'l-lügaviyyeti'l-müteceddideh*. Mısır: Dâru'l-Meârif, 3. Basım, 2018.
- Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Dağıtım, 3. Basım, 1987.
- Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdullah. *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-seb'i'l-mesânî*. thk. Beyrut: A. Abdalbâri Atıyyeh. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyyeh, 1415.
- Arslan, Gıyasettin. "Kur'an-ı Kerim'de Eyyü Edatı ve Tercüme Problemi". *Bilimname XV*, 2008/2.
- Ateş, Avnullah Enes. "Kur'an'da "Mâ" Edatının Farklı Kullanımları ve Kur'an Yorumlarına Etkisi" *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, Nisan/2018, Cilt: 2. Sayı: 1.
- Beğavî, Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed. *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdurrezzak el-Mehdî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, h. 1420.
- Bulut, Ali. *el-Belâgat-i Müyessera Meânî-Beyân-Bedi'*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Çavdar, Emre. *Arap Dili'nde 'Lâm', 'Lâ', 'Mâ' Edatları ve Kur'ân-ı Kerîm'deki Kullanımları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Daşkiran, Yaşar. *Anlama Sürecinde Arapçanın Yapısal İşlevleri*. Ankara: İlahiyat, 2016.
- Dervîş, Muhyiddîn. *I'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve beyânühü*. Beyrut: Yemâme-Dâru İbn Kesîr, 1420/1999.
- Diñer, Ferit. "Kur'ân'da İne Edatının Kullanım Şekilleri ve Anlamı". Muş: *Din ve Bilim-Muş Alparşan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* Haziran 2020, 3 (1).
- <http://www.m-a-arabia.com/vb/showthread.php?p=65163> Erişim: 12.02.2022
- http://www.moqatil.com/openshare/Behoth/Quran20/HoroofGar/sec02.doc_cvt.htm Erişim 02.02.2022.
- <https://humanities.uobabylon.edu.iq/lecture.aspx?fid=10&lcid=38395>
Erişim: 12.02.2022.
- İmâdî, Ebu's-Suûd. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitabi'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, (ty).
- İbn Eş'as, Ebu Dâvûd Süleyman. *Sünenü ebî Dâvûd*. thk. M. M. Abdulhamîd, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, (ty).
- İbn Hamza, Mustafa. *Netâyicü'l-efkâr şerhu izhâri'l-esrâr*. İstanbul: Binezâreti Muhammed Lebîb, 1277.

- İbn Yeîş, Muvaffakuddîn Ali. *Şerhu'l-mufassal*. Mısır: İdâretü't-Tıbâtî'l-Münîreh, İdâretü't-Tıbâatî'l-Munîreh, (ty).
- İbrahim Mustafa vd. *el-Mu'cemü'l-Vesît*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin. İstanbul: DİB yayınları, 2010.
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları, 2017.
- Mahallî, Celâlüddîn Muhammed ve Celâlüddîn Abdurrahman es-Suyûtî. *Tefsîru Celâleyn*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, (ty).
- Murâdî, Hasan b. Kâsım. *el-Cenâ'd-dânî fî hurûfi'l-meânî*. thk. F. Kabâve. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.
- Müzenî, Ebu'l-Huseyn. *el-Hurûf*. thk. M. Hasenî Mahmud vd. Amman: Dâru'l-Furkân, 1983.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Celeleddin. *Hem'ul-Hevâmi' fî Şerhi Cem'il-Cevâmî'*. thk. A. Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1418/1998.
- Şahin, Hüseyin. *Arap dilinde in (ع) 'i Şartıyye ve Kur'an-ı Kerim'deki Kullanımları*. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Şâtibî, Ebu İshak İbrahim b. Musa. *Şerhü's-Şâtıbî li elfıyyeti ibn Mâlik el Makâsıdü's-şâfiye fî şerhi hulâsâti'l-kâfiye*. Mekke: Ümmü'l-Kura, 1428/2007.
- Şeyhlî, Behcet Abdülvahid. *Belâgatü'l-Kur'âni'l-Kerîm fî'l-ı'câz ırâben ve tefsîren bi ı'câz*. Amman: Mektebetü Dandîs, 1422/2001.
- Yüksel, Ahmet. "Dilbilim Açısından Kur'an'da Zaid Harfler". *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt 17, Sayı 3, 2004.
- Zemaşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an Hakaiki't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavîl fî Vucuhi't-Te'vil*. Beyrut: Dâru'l-Kitabî'l-Arabî, h. 1422